

ERZURUMLU İKİ HATTATA AİT HAT İCÂZETİ

Doç.Dr. Selami BAKIRCI*
Prof.Dr. M. Sadi ÇÖGENLİ*

Öz

Bu makalede, tarihte pek çok ilmi, edebi, kültürel ve sanatsal faaliyetlerin sürdürüldüğü Erzurum'da XVII. y. yılda yaşamış iki hattata ait iki icâzetnâmeyi ele aldık. Üslup ve içerik bakımından geleneksel “hat icâzeti”nin bütün özelliklerini yansıtan bu icâzetnâmeler, Erzurum'da icra edilmiş olan hat sanatının gerek Osmanlı hattatlarıyla gerek genel olarak hat üstatlarıyla olan bağlantısını göstermesi bakımından önem arz etmektedir.

Anahtar Kelimeler: Erzurum, hat, hattat, yazı, icâzet.

CERTIFICATES BELONGING TO TWO CALLIGRAPHERS FROM ERZURUM

Abstract

In this article, we discussed two certificates belonging to two calligraphers lived in Erzurum where numerous scientific, literary, cultural and artistic activities are maintained in history, in 17th century. These certificates, reflect all of the features of traditional “calligraphy certificate” in terms of style and content, are important due to the fact that they show the connection of the calligraphy was conducted in Erzurum with whether Ottoman calligraphers or calligraphy masters in general.

Key Words: Erzurum, calligraphy, calligraphers.

Giriş

Medeniyetler tarihi içerisinde en önemli olaylardan biri de “yazı”nın icadıdır. İslamiyet öncesinde Arap dünyasında yazı araç ve gereçleri yeterli düzeyde bulunmadığı gibi okuma yazma bilenlerin sayısı da sınırlıydı. Ancak İslamiyet’in gelişinden sonra özellikle edebi anlamda hızla gelişmeye başlayan yazı kültürü ilmi, tarihi, edebi ve dini alandaki bütün eserlerin, kısaca kültür mirasının tamamını sözlü olmaktan çıkarıp sağlam bir şekilde günümüze

* Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü.

aktarılmasını sağlayan yegâne unsur olmuştur. Diğer taraftan yazı, şekil, estetik, güzel görünüm ve bir sanat unsuru olarak da gelişmeye başlamıştır. İşte yazının “sanata” dönüşmüş olan bu hali “Hat” adını almıştır. Yazının bu türünün başlamasında ve gelişmesinde şüphesiz Kur’ân-ı Kerim’in yazımının etkisi büyüktür.

Yazı Sanatının Başlangıcı ve Gelişmesi

İslamiyet geldikten sonra, ilmi, edebi ve kültürel pek çok alanda olduğu gibi yazının sanat veçhesinde de önemli gelişmeler olmuştur. İlim ve edebiyat alanındaki diğer disiplinlerde olduğu gibi aşamalı bir gelişme süreci izlemiş olan yazı, ilk dönemlerde fonksiyonel bir durumda iken, daha sonraki dönemlerde sanatsal boyutuyla da gelişmeye başlamıştır. Zira ilk aşamada sadece yazışma, haberleşme, bilgileri yazıya aktarma ve özellikle Kur’ân-ı Kerim’in çoğaltılması gibi işlevsel bir husus için kullanılırken, bundan sonraki aşamada felsefi bir arka plana dayalı ve farklı hedeflere yönelik olarak geometrik şekilleri bakımından değişik olduğu kadar estetik görünümlere sahip sanatsal bir zeminde seyretmiştir.

Sanat ve estetik ölçülerine bağlı kalarak güzel yazı yazma sanatı olarak bilinen “Hat Sanatı” İslamiyet’le birlikte, hicretten birkaç asır sonra hızlı bir şekilde gelişmiş ve yaygınlaşmıştır. “Hüsn-i hat” veya “Meşk” olarak da bilinen bu sanat türü, özellikle Emeviler döneminden sonra hızla gelişerek yeni hat çeşitleri ortaya çıkmıştır.

Hz. Ali’nin halifelik döneminde Kûfe şehrinin kurulmasıyla birlikte başlamış olan Arap yazısının sanatsal yönünün asıl gelişme süreci Abbasilerin ilk dönemlerine rastlamaktadır. Bu dönemlerde büyük merkezlerde özellikle Bağdat’ta giderek gelişen ilim ve sanat hareketleri yanında kitâbete (yazı yazma sanatı) karşı büyük bir ilgi uyanmıştır. İşte bu dönemlerde iki önemli hattat ortaya çıkmıştır. Bunlar vezir İbn Mukle (Ebû Alî Muhammed b. Alî el-Huseyn) (öl. 328/939) ve kardeşi Abdullah’dır¹. Vezir İbn Mukle, ilk hatta olduğu konusuna itiraz edilmekle birlikte, Arap yazısını ıslah ederek daha estetik hale getiren, yazım şartlarını kolaylaştıran bir kâtip ve hat sanatı alanında Nesih yazısının da mucidi olarak tanınır.² Nahiv (gramer), dil, edebiyat (şiir-nesir) alanında üstün bir seviyede

¹ el-Kalkaşandî, *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-inşâ*, I-XIV, Kahire, 1340-1922, c. III, s. 15; Abdurrahman Yusûf b. Es-Sâiğ, *Tuhfetu Uli’l-Elbâb fî Sinâ’ati’l-hatt ve’l-küttâb*, nşr. Hilal Nâcî, Tunus, 1981, s. 45-46; İbn Mukle’nin hayatı için bkz. Özaydın, Abdülkerim, “İbn Mukle”, *DİA*, XX, İstanbul, 1999, s. 211-212.

² el-Kalkaşandî, *Subhu’l-A’sâ fî Sinâ’ati’l-inşâ*, III, s. 15; Abdurrahman Yusûf b. es-Sâiğ, *Tuhfetu Uli’l-Elbâb fî Sinâ’ati’l-Hatt ve’l-Küttâb*, s. 46; Yahya Vehbî el-Cebbûri, *el-*

olduğu gibi, daha ilk dönemlerden itibaren yazısının son derece güzel oluşuyla da hat sanatında darb-ı mesel haline gelmiştir.³ İbn Mukle'nin kalemiyle şekillenmiş olan Arap yazısı, hat sanatının gelişme seyri içerisinde önemli bir aşama olmuş ve dolayısıyla İbn Mukle, -itirazlar olmakla birlikte- hattatlar içerisinde gerçek anlamda ilk hoca olma vasfını kazanmıştır.⁴

İbn Mukle'den sonra öğrencisi İbnu'l-Bevvâb (Ebu'l-Hasan Alâüddîn Alî b. Hilâl) (öl. 413/1022)⁵'i görmekteyiz. Hat sanatının büyük üstatlarından biri olan İbnu'l-Bevvâb yazıyı kemâle erdiren ve tamamlayan biri olarak tanınır. Vaiz, ressam, nakkaş, müzehhib ve aynı zamanda güçlü bir şair olan İbnu'l-Bevvâb'ın hat sanatının kaide ve kurallarını belirten bir kasidesi bulunmaktadır.⁶

XIII.y. yılın sonlarında hat sanatının gelişim seyri içerisinde önemli bir halkayı da Yakut el-Musta'simî (öl. 698/1298) oluşturmaktadır. Aslen Amasyalı olup⁷ son Abbasî halifesi el-Musta'sim Billah'a nispetle tanınan ve bir süre Mustansiriyye Medresesi Kütüphanesinde çalışmış olan Yakut el-Musta'simî, küçüklüğünden beri yazı yazmaya başlamış ve hilafet sarayından aldığı destek sayesinde hat sanatında Bağdat Ekolünün gelişmesinde büyük katkıda bulunmuştur.⁸

İslamiyet'in ilk yıllarından 656/1258 yılında Moğolların Bağdat'ı istilasına kadar yazı ve yazım sanatı alanında olduğu kadar, yazıyla ilgili araç gereçler ve bir

Hatt ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâreti'l-Arabiyye, Beyrut-Lübnan, 1994, s. 210, 211; Ahmed el-Hâşimî, *Cevâhiru'l-Edeb fi Edebiyyât ve İnşâi Luğati'l-Arab*, I-II, Beyrut, tsz. II, 204.

³ Ebû Mansûr es-Se'âlibî, *Simâru'l-Kulûb fi'l-Muzâf ve'l-Mensûb*, Kahire, 1994, s. 344; Yahya Vehbî el-Cebbûrî, *el-Hatt ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâreti'l-Arabiyye*, s. 201, 206, 210.

⁴ Yûsuf Zennûn, "Kadîmun ve Cedîdun fi Asli'l-Hattî'l-'Arabî ve Tatavvuruhu fi 'Usûrihi'l-Muhtelif", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 19-21; Nûrî Hammûd el-Kaysî, "Medresetu'l-Hattî'l-'Irâkiyye min İbn Mukle ilâ Hâşim el-Bağdâdî", *Mecelletu'l-Mevrid*, c. 15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 71; Şakir Hasan es-Sa'îd, "el-Hattî'l-'Arabî Cemâliyyen ve Hadâriyyen", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 57.

⁵ Hayatı için bkz. Serin, Muhittin, "İbnu'l-Bevvâb", *DİA*, XX, İstanbul, 1999, s. 534-535.

⁶ el-Kalkaşandî, *Subhu'l-A'sâ fi Sinâ'ati'l-inşâ*, III, 17; Abdurrahman Yusûf b. es-Sâiğ, *Tuhfetu Uli'l-Elbâb fi Sinâ'ati'l-Hatt ve'l-Küttâb*, s. 50-52; Yahya Vehbî el-Cebbûrî, *el-Hatt ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâreti'l-Arabiyye*, s. 223, 226; Nûrî Hammûd el-Kaysî, "Medresetu'l-Hattî'l-'Irâkiyye min İbn Mukle ilâ Hâşim el-Bağdâdî", *Mecelletu'l-Mevrid*, c. 15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 73-74; Serin, Muhittin, "İbnu'l-Bevvâb", *DİA*, XX, 534.

⁷ Mahmûd Şûkr el-Cebbûrî, "el-Hattât Yakût el-Musta'simî", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 149.

⁸ Yahya Vehbî el-Cebbûrî, *el-Hatt ve'l-Kitâbe fi'l-Hadâreti'l-Arabiyye*, s. 236, 238; Mahmûd Şûkr el-Cebbûrî, "el-Hattât Yakût el-Musta'simî", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 151.

sanat olarak hat alanında önemli çalışmalar ve ilerlemeler kaydedilmiştir⁹. Hat sanatının üstatları sayılan İbn Mukle, İbnu'l-Bevvâb ve Yakût el-Musta'sımî ile Arap yazısı şekil itibariyle basit ve köşeli olmaktan kurtulup daha akıcı, açık ve sanatsal görünümüne yönelik bir gelişme seyri izlemiş ve bu sayede sülüs, nesih vb. yazı türleri ortaya çıkmıştır.¹⁰ Bundan sonraki dönemde ise şekil ve fonksiyonel olması açısından yeni bir boyut kazanmış olan hat sanatı, kalem ölçülerine ve bundan kaynaklanan yazının geometrik şekillerine göre "aklâm-ı sitte" (altı kalem) adıyla bir birinden farklı üslup ve şekillerle istikrara kavuşmuştur.¹¹ Akalm-ı sitte çatısı altında sülüs, nesih, muhakkak, reyhanî, tevkî' rika hatları en gelişmiş şekilleriyle tespit edilmiş olan yazı sanatı başta Anadolu (Osmanlılar), Mısır ve Suriye olmak üzere İran, Maveraünnehir¹² Mağrib, Kuzey Afrika ve Endülüs gibi yörelerde de yaygınlık kazanmıştır. Bağdat merkezli olan bu sanat, üstatları vasıtasıyla üslup ve fonksiyon bakımından farklı ekoller halinde gelişerek devam etmiştir.

Hat sanatı edebiyat alanında da önemli yer tutmuştur. Daha erken dönemlerden itibaren hat sanatının önemi, kalem ve yazı şekilleri, kaide ve kuralları hakkında kasideler ve recez şiirleri nazmedilmiştir. Bu konuda ilk kaside yazarlardan biri, yine bu alanın önemli üstatlarından olan İbnu'l-Bevvâb'tır. Bundan sonra pek çok şair yazı sanatının kaide ve kurallarını manzum bir şekilde anlatmaya çalışmışlardır. Bunların en sonuncusu ve zirveye ulaşmış olanı ise, aslen Musullu olup Mısır'da yaşamış olan Zeynuddin Şabân b. Muhammed el-Âsârî (öl. 828/1425)'in *el-İnâyetu'r-Rabbâniyye fi't-Tarîkati's-Şa'bâniyye* adında nazmettiği Elfiye'sidir.¹³

Osmanlılar Dönemi

İstanbul'un fethinden sonra ilim, kültür ve sanat açısından önemli bir merkez haline gelen Osmanlılar döneminde, Osmanlı hattatları kendilerinden öncekilerden

⁹ Nıdâl Abdalbâkî Emîr, "Edevâtu'l-Kitâbe ve Mevâduhâ fi'l-'Usûri'l-İslâmiyye", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 136.

¹⁰ Nûrî Hammûd el-Kaysî, "Medresetu'l-Hattî'l-'Irâkıyye min İbn Mukle ilâ Hâşim el-Bağdâdî", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 75; İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, Ammân, 1418/1998, s. 40-42.

¹¹ İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, s. 42-43.

¹² İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, s. 36; Derman, M. Uğur, "Hat", *DİA*, XVI, İstanbul, 1997, s. 428.

¹³ Hilal Nâcî, "Vaddâhatu'l-Usûl fi'l-Hatt", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 159; Hilal Nâcî, "Fî 'İlmi Resmi'l-Hatt", *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 351 vd.

aldıkları hat mirasını, yeni bir bakış açısı kazandırarak ve Arap yazını kendi medeniyetleri içerisinde daha fonksiyonel hale getirerek geliştirmeye devam etmişlerdir. Bundan dolayı hat sanatı, tarihi seyri içerisinde Osmanlılar dönemi dikkat çekici bir dönem olarak ortaya çıkmakta¹⁴ ve bu konuda Osmanlıların bütün dünyayı geride bıraktıkları kabul edilmektedir.¹⁵ “Hüsni hat” ifadesi de Osmanlıların kullandığı bir ifade olup, bu durum onların yazıya aynı zamanda sanat veçhesinden baktıklarını göstermektedir.¹⁶

Hat sanatında Mısır ve Suriye dönemi diğer bir ifadeyle Osmanlılar öncesi dönem Abdullah es-Sayrafi (öl. 742/1341) ile son bulmakta ve Osmanlılar dönemi Şeyh Hamdullah el-Amasî (öl.926/1519) ile başlamaktadır.¹⁷ Hat sanatında Osmanlı Ekolünün hocasının Yakût el-Musta’sımî olduğunu belirtenler de vardır.¹⁸ Ancak genel kanaate göre ilk büyük Türk hattatı olarak tanınan Şeyh Hamdullah el-Âmâsî, hat sanatı alanında Arap yazısını tekrar iyileştiren ve bu sanatı Osmanlı topraklarına taşıyan kişi, yani Osmanlılar dönemi hat ekolünün önderi sayılmıştır. Nesih yazısının kaide ve kurallarını tespit ederek bu üslubu istikrara kavuşturması yanında¹⁹ altı kalem türünde kendine özgü geliştirdiği üslûp XVI. yy.dan günümüze kadar hemen hiç değişmemiş, bundan sonra gelen hattatların hemen hemen tamamı bu üslubu kullanmışlardır.²⁰ Osmanlılar hat sanatını, kısa sürede taklit aşamasından çıkararak kendilerine özgü üslupla ilk dönemlerdeki kullanımından farklı alanlarda geliştirmeye başlamışlar ve dolayısıyla daha çok celif türünde meşhur olmuşlardır. Ayet-i kerimelerden, hadis-i şeriflerden, sahabenin sözlerinden, hikmetli ve felsefi sözlerden yapılan iktibaslarla yapılan duvar yazıları, büyük küçük levha yazıları Osmanlıların geliştirdiği bir üsluptur.²¹ Hamdullah el-Âmâsî’den sonra Süleymaniye Camii’ndeki yazıları yazan Ahmet Karahisarî, Ayasofya’nın içindeki büyük yazıları yazan Kazasker Mustafa İzzet Efendi, Kur’ân-ı Kerîm yazımına özgü geliştirdiği üslubu ile bütün İslâm

¹⁴ İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, s. 60.

¹⁵ Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-Edeb fi Edebiyyât ve İnşâi Luğati'l-Arab*, I-II, Beyrut, tsz. II, 204.

¹⁶ İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, s. s. 61.

¹⁷ A.g.e. s. 37.

¹⁸ Mahmûd Şükr el-Cebbûrî, “el-Hattât Yakût el-Musta’sımî”, *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 151.

¹⁹ İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi'l-Vesâiki'l-Osmâniyye*, s. 54.

²⁰ Ahmed el-Hâşimî, *Cevahiru'l-Edeb fi Edebiyyât ve İnşâi Luğati'l-Arab*, II, 204.

²¹ Mahmûd Şükr el-Cebbûrî, “el-Hattât Yakût el-Musta’sımî”, *Mecelletu'l-Mevrid*, c.15, sayı: 4, Bağdat, 1407/1986, s. 151.

lkelerinde haklı bir Őöhret elde etmiŐ olan Hafız Osman²² ve daha nice ünlü hattatlar yetiŐmiŐtir. On yedinci asrın ikinci yarısından itibaren Őeyh Hamdullah slubu yerini, Hafız Osman üslubuna bırakmıŐ ve bu üslup, önceki üslupları bazı elemelere tabi tutarak kısa sürede yaygınlık kazanmıŐtır.²³

Hat Sanatında İcâzet

İlim, fen, hadis, tarikat ve sanat/meslek gibi her hangi bir alandaki yeterliliği ve bu alanın erbabı olduğunu, aynı zamanda erbabı olduğu alanda yetkili olduğunu gösteren vesika/diploma olarak bilinen icazetler arasında hat sanatıyla ilgili icazetler de bulunmaktadır²⁴. Hat sanatında ĐrendiĐi mesleği hak ettiğine dair verilen icazete de “hat icazeti” denmiŐtir. Hat sanatıyla ilgili verilen bilgilerde veya yapılan araŐtırmalarda hat sanatında “icâzet” verme geleneğini konusuna pek az değinilmektedir. Ketebe ve tevki usulüyle birlikte ilk defa ortaya koyan, talebeye izin ve yetki veren, kısacası hat icâzetini ihdas eden kiŐinin, Mısır’da yaŐamıŐ ünlü hattat Abdurrahman b. Yusuf b. es-SâiĐ (l.845/1441)²⁵ olduğu belirtilmekle²⁶ birlikte, bundan önce de hat icazetinin bilindiğine dair bilgiler bulunmaktadır.²⁷ Őeyhu’l-hattâtın (Hattatların piri) diye tanınan ve Őeyh Hamdullah’ın çağdaŐı olan İbnu’s-SâiĐ, hat sanatıyla ilgili olarak *Tuhfetu Uli’l-Elbâb*²⁸ adında bir eser kaleme almıŐtır.²⁹ İbnu’s-SâiĐ, ana hatlarıyla hat sanatı tarihini ele aldığı bu eserinde hat icâzeti konusuna deĐinmemiŐ ise de, kendi dönemine kadar olan hattatların silsilesini sırasıyla vermiŐtir. Bu silsileyi, yazıyla ilgili hususlar da Hz. Âdem gibi ilk Peygamberlere kadar götürmektedir.³⁰ Yine bu eserinde özellikle hat sanatı diğer bir ifadeyle güzel yazı yazma konusunda kadide ve kural mesabesinde olan tavsiyeleri Hz. Ali’ye nispet etmesi de dikkat çekicidir.

²² İdhâm Muhammed HaneŐ, *el-Hatt fi’l-Vesâiki’l-Osmâniyye*, s.55; Ahmed el-HâŐimî, *Cevahiru’l-Edeb fi Edebiyyât ve İnŐâi LuĐati’l-Arab*, II, 204.

²³ Derman, M. UĐur, “Hat”, *DİA*, XVI, İstanbul, 1997, s. 429.

²⁴ Bkz. Akpınar, Cemil, “İcazet” *DİA*, XXI, İstanbul, 2000, s. 393-400.

²⁵ mer Rıza Kehhâle, *Mu’cemu’l-Müellifin*, I-XV, Beyrut, tsz., V, 200.

²⁶ İbnu’l-Emin Mahmud Kemal, *Tuhfe-i Hattâtın*, İstanbul, 1928, s. 253.

²⁷ İdhâm Muhammed HaneŐ, *el-Hatt fi’l-Vesâiki’l-Osmâniyye*, s. 46.

²⁸ İbnu’s-SâiĐ’in bu eseri, Hilac Naci (Tunus, 1981) tarafından neŐredilmiŐtir.

²⁹ es-Sehâvî, *ed-Dav’u’l-lâmi*, VII, 122; İbn Hacer el-Askalânî, *İnbâu’l-Đumr bi ebnâi’l-’umr*, I-IX, nŐr. Muhammed Abdulhamîd Han, Beyrut, 1406/1986, IX, 176; İbnu’l-Emin Mahmud Kemal, *Tuhfe-i Hattâtın*, s. 253; Hayreddin Zirikli, *el-A’lâm*, III, 343.

³⁰ Bkz. Abdurrahman Yusf b. Es-SâiĐ, *Tuhfetu Uli’l-Elbâb fi Smâ’ati’l-Hatt ve’l-Küttâb*, nŐr. Hilal Nâci, Tunus, 1981, s. 25-35. Aynı konu için bkz. el-KalkaŐandî, *Subhu’l-A’Őâ fi Smâ’ati’l-inŐâ*, III, s. 11.

Şüphesiz hat icazetlerinin, bir taraftan ilmi icazetlerle³¹, diğer taraftan da tasavvufu irtibatlı olduğu görülmektedir. Tasavvuf ve fütüvvet erbabı arasında olduğu gibi hattatlar arasında da kendine özgü bir takım usul ve esasların bulunması, her hattatın kendinden önceki hattatlar zincirine/silsilesine bağlı olduğunu göstermesi bu durumu açıkça ortaya koymaktadır. Dolayısıyla hattatlar arasında bu sanatın usul ve esaslarını, dolaylı dolaysız hoca/talebe silsilesini gösteren “sened” usulünü sürdürme gelenek haline gelmiştir.³² Hat sanatının veya genel olarak yazı sanatının tarihini anlatan eserlerde yazının önemi konusunda Hz. Peygamber’e, Hz. Osman’a ve Hz. Ali’ye dayandırılan sözler nakledilmektedir. Aynı durum hat icâzetini ilk başlatan kişi olarak bilinen İbnu’s-Sâiğ’in adı geçen eserinde de görülmektedir. Bu usul icâzetlere de aynen yansımıştır. Dolayısıyla icâzetlerde görülen “sened” silsilesi, icazet alan hattattan başlayıp Hasan el-Basrî, Hz. Osman ve Hz. Ali’ye kadar dayandırılmaktadır. Bu silsilede, tasavvufî kişiliğiyle tanınan Hasan el-Basrî’nin de yer alması tasavvufî geleneğin olduğu konusunu daha da güçlendirmektedir.

Diğer alanlarda olduğu gibi hat icazetinde de birkaç kol takip edilmiştir. Bunlar, bilinen en meşhur şekliyle Mısır senedi, Doğu Senedi ve Osmanlı Senedi olmak üzere üç koldan sürdürülmüştür.³³ Bunlardan Osmanlı Ekolü, Hayreddin el-Mar’aşî ve Şeyh Hamdullah el-Amâsî³⁴ gibi ünlü hattatlar vasıtasıyla altı kalem esasına dayalı olan hat sanatını daha estetik bir yapıya kavuşturarak geliştirmeye devam etmiştir ve Bağdat ekolünde yetişmiş olan hattatlara bağlı olmuştur.

Erzurum’da Hat Sanatı

Özellikle XVII ve XVIII. y. yıllarda ilmi ve edebi faaliyetlerin yoğun bir şekilde sürdürüldüğü Erzurum’da kültür ve sanat alanında küçümsenmeyecek faaliyetlerinin de sürdürüldüğü anlaşılmaktadır. Bu yüz yıllara ait kütüphane kataloglarına bakıldığında mekteplerde “yazı” öğretimiyle ilgili derslerin ve “özel hocaların” yer alması ve Erzurumlu hattatlara ait icâzetnâmelerin³⁵ ortaya çıkması bunu göstermektedir. Özellikle XIX. y. yıla ait, iki hat icâzetinin ortaya çıkması bu

³¹ İdhâm Muhammed Haneş, *el-Hatt fi’l-Vesâiki’l-Osmâniyye*, s. 47.

³² A.g.e., s. 47.

³³ A.g.e., s. 47.

³⁴ A.g.e., s. 51.

³⁵ Bu icâzetnâmelerden iki tanesi daha önce neşredilmiştir. Bunlardan biri Hasan AKDAĞ tarafından (*EKEV Akademi Dergisi*, yıl, 12; Sayı: 35, yıl: 2088, s. 99-112) diğeri ise Bilal SEZER tarafından (*SANAT, Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, Sayı: 16, yıl: 2009, s. 9-12) yayınlanmıştır.

durumu daha açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Ulemadan ve Erzurum'un kültürlü ve asil ailelerinden olan meşhur Salih Zühdü Efendi'nin torunlarından Yaşar Köprülü'nün dedelerine ait terekeler içerisinde intikal etmiş olan iki hat icazeti bu konuyu yeterince aydınlatmaktadır. Salih Zühdü Efendi ise Erzurum'un eski müftülerinden Solakzâde Sadık Efendinin babası Ahmet Tevfik Efendiden okumuş ve ilmi icazet almıştır.

Söz konusu icazetler XIX. y.yılın başlarında yaşamış olan Muhammed Ârif Efendi ile Mustafa Sâbir Efendi adında iki hattata aittir. Mustafa Sabir Efendi icazetini 1219/1804 yılında, Muhammed Arif Efendi ise 1262/1846 yılında almıştır. Erzurumlu oldukları anlaşılan bu iki hattatın icâzetindeki hattat silsilesi, yukarıda belirttiğimiz genel hat icâzetindeki silsileyle büyük ölçüde uyuşmaktadır. Hatta Şeyh Hamdullah'tan sonraki silsile aynıdır. Burada iki önemli nokta daha vardır. Bunlardan biri, hat sanatında Osmanlı ekolünün sahibi olan Hamdullah el-Amasî ile bunun öğrencisi olup hat sanatını Erzurum ve civarına taşımış olan Halid el-Erzurumî'dir. Söz konusu her iki icâzetin hattat silsilesi Halid el-Erzurumî'de birleşmektedir. Bu icâzetlerdeki silsile karşılaştırmalı olarak şöyledir:

1. İcâzet	2. İcâzet
<u>1219/1804 tarihli</u>	<u>1262/1846 tarihli</u>
1. Mustafa es-Sâbir (icazeti alan hattat)	1. Muhammed el-Ârif (icazeti alan hattat)
2. Hüseyin (Hacı Hafız diye meşhurdur. İcazeti veren hattat).	2. Hafız Mustafa el-Fehîmî (icazeti veren hattat)
3. Mustafa Efendi	3. Muhammed el-Avnî Efendi
4. Muhammed Efendi	4. es-Seyyid Ebû Bekir el-Hâmid Efendi
5. İbrahim Efendi	5. el-Hac es-Seyyid Mehammed Teymur el-Kemâlî Efendi
6. Koca İsmail Efendi	6. Feyzullah el-Münirî Efendi
7. Derviş Ali Efendi (öl.1084)	7. Mustafa Efendi
8. Halid Efendi (öl. 1040)	8. Muhammed Efendi
9. Muhammed Efendi	9. İbrahim Efendi
10.Derviş Muhammed Efendi (öl. 1001)	10.Koca İsmail Efendi
11.Mustafa Dede (Derviş Muhammed'in Babası)	11.Halid Efendi:
12.Hamdullah (İbnu's-Şeyh el-	12.Muhammed Efendi

Amasî diye meşhurdur.)	13.Mustafa Dede
13.Hayreddin Mar'aşî	14.Hamdullah (İbnu's-Şeyh el-Amasî diye meşhurdur.)
14.Abdullah Sayrafi	15.Hayreddin Mar'aşî
15.Cemalüddin (Kâtiplerin kıblesi diye meşhurdur)	16.Abdullah Sayrafi
16.Yakût el-Musta'simî	17.Cemalüddin (Kâtiplerin kıblesi diye meşhurdur)
17.Ebû Hasan Ali b. Hilal el-Bağdâdî (İbnu'l-Bevvâb)	18.Yakût el-Musta'simî
18.İbn Mukle	19.Ebû Hasan Ali b. Hilal el-Bağdâdî (İbnu'l-Bevvâb)
19.Hasan el-Basrî	20.İbn Mukle
20.Hz. Ali	21.Hasan el-Basrî
21.Hz. Osman	22.Hz. Ali
	23.Hz. Osman

Bu icâzetler Mustafa Efendi (1.sinde 3. şahıs; 2.sinde 7. şahıs) de birleşmektedirler. 1.icâzet tarih itibariyle diğerinden daha eski olduğu için bu durum normaldir. Bundan sonra Halid Erzurumî'ye kadar arada sadece bir kişi (1. icâzette 7. Kişi olan Derviş Ali Efendi) farklılık arz etmektedir. Bunun dışında silsilenin tamamı mutabıktır. Bu icâzetlerde yer alan Erzurumlu hattatlardan biyografilerini tespit edebildiklerimiz şunlardır:

Hafız Mustafa el-Fehîmî (öl. 1308/1891): Tahtacızâde Mustafa Efendi diye de tanınan Hafız Mustafa el-Fehîmî, babası Şerif Efendi kerestecilikle meşgul olduğundan "Tahtacızade" diye meşhur olmuştur. Gül Ahmed Çarşısı başında inşa edilmiş olan Salihîye Camii ve Medreselerine hocasından sonra müderris olmuş, Gümrük Camiinde de vaazlık yapmıştır. Kıraat-ı Seb'a üzere Kur'ân okuması ve güzel sesi ile meşhur olduğu ve ileri derecede Farsça bildiği rivayet edilir. Yazılarının görülmediği belirtilir. Ancak torunlarının aktardığı bilgiye göre, Bayezid Mebusu Süleyman Sudî Efendinin evinde saklı olan Mustafa Efendi'nin yazılarının Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Ermenilerin eline geçtiği sanılmaktadır. Mustafa Efendi'nin kayın biraderi de Asım Efendi de meşhur hattatlardan biridir.³⁶ 1308/1891'de vefat etmiştir.³⁷

³⁶ Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, İstanbul, 1970, s. 797.

³⁷ Mahmud Kemal İnal, *Son Hattatlar*, s. 219; Cemalettin Server, "Erzurumlu Hattatlar ve Tahtacızâde", *Erzurum Halkevi Kültür Dergisi*, yıl: 3, sayı: 11, Ekim 1946, s. 212.

Halid Efendi (öl. 1040/1631): Adı Halid b. İsmail olup Halid Erzurumî diye tanınır. İstanbul'da Üsküdarlı Hasan Çelebi'den Sülüs ve Nesih hatlarını meşketmiş ve izin almış, daha sonra Derviş Ali gibi ünlü hattatlar yetiştirmiştir. 1040 tarihinde vafat etmiştir.³⁸

Elde ettiğimiz icâzetnâmelerin orijinalleri aşağıdadır. Bunlardan 1. Mustafa Sabir Efendiye (1219/1804 tarihli); 2. ise Muhammed Arif Efendi (1262/1846 tarihli)'ye aittir.

³⁸ Habib Efendi, *Hat ve Hattatîn*, Kostantiniyye, 1305, s. 110; İbnu'l-Emin Mahmud Kemal, *Tuhfe-i Hattâtîn*, s. 191.

(Foto 1)

Foto 2

Foto.3

Foto.4

Foto. 5

Foto. 6

طریقین

Foto.7

Foto.8

Foto.9

بلخرلاف ما وقع اليه من الامانة والوضوح
 المختلقة وهي كذا لا يقنى وشروش
 لا يتخلى وجمال لا يبلى بجلوسها العبد
 المحفد في مجالس الملوك فهو حى وان
 مات وعنى وان انفق فكنى
 بالاجتهاد في طلب هذه الصناعات الشريفة
 تتلون بها الدررمة الرفعة والحج
 الذى شرف هذه الامة بالعلم والادب
 وفضلهم على جميع الامم واستعدتهم
 ببنو كتاب الصبر بحسن الخط
 مع جوده الفكا وانزل البيات في حق
 الخط والفكا على سيد العرب والعجم
 كما قال الله تبارك وتعالى انك بعد بالله
 افتر ورتبة الاكبر والذى علم بالفكر
 علم الانسان ما لو فم وان الله تعالى

ان الله تعالى لطا عبه وجنك عن مفضيه
 يا معشر الكتاب والحريين وفقصكم
 على سيدنا محمد واله وصحبه اجمعين
 الحمد لله رب العالمين وصلى الله تعالى
 على سيدنا محمد وآله وصحبه اجمعين
 ان هذا الصناعات شريفة بجملة الفدار
 عظمة الافتخار ذوقه المعنى
 لا ينقصها ذوقهم سفير ولا يقيا الا
 ذوق عظيم وهي الصناعات التى تحب
 فيها غنول اهل المعرفة وصلنا زابا تجر

بشدة

Foto.10

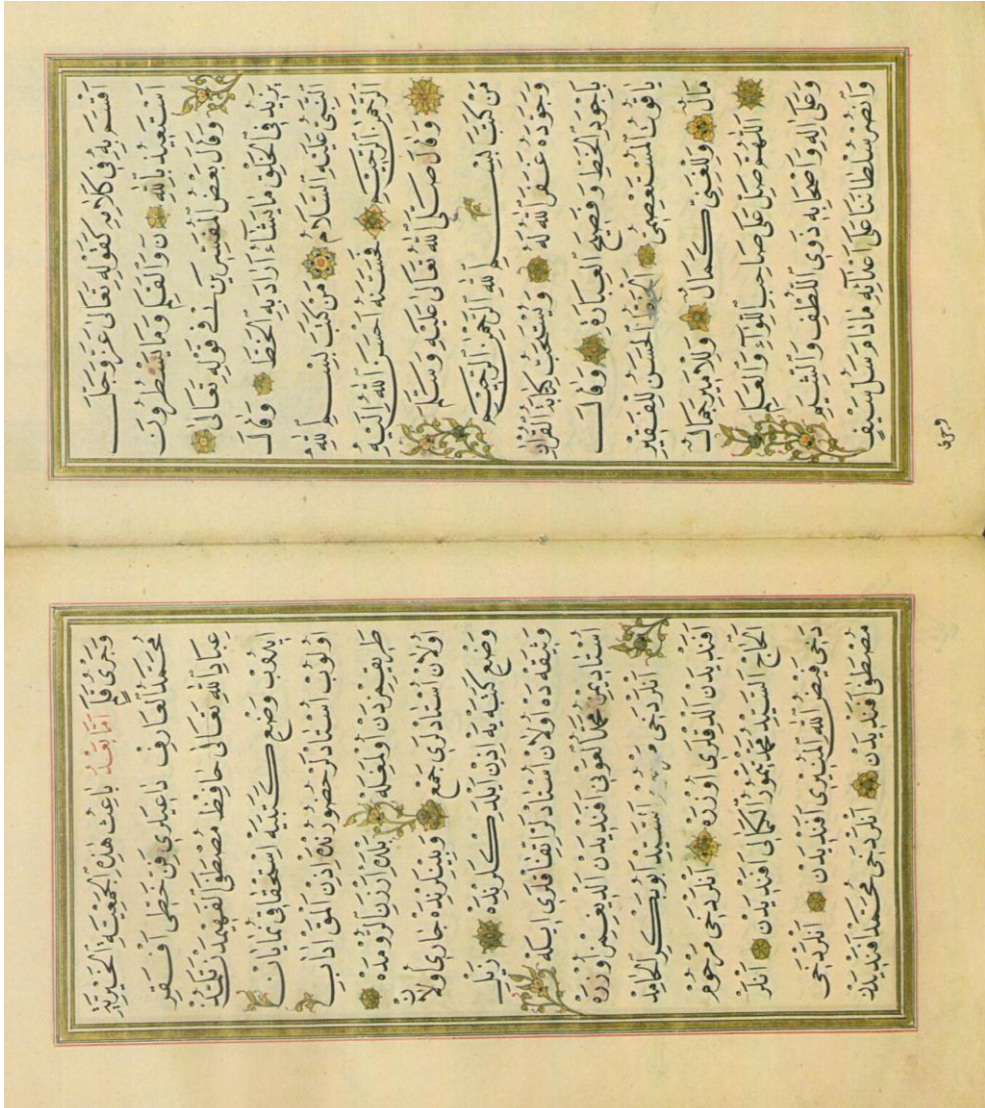
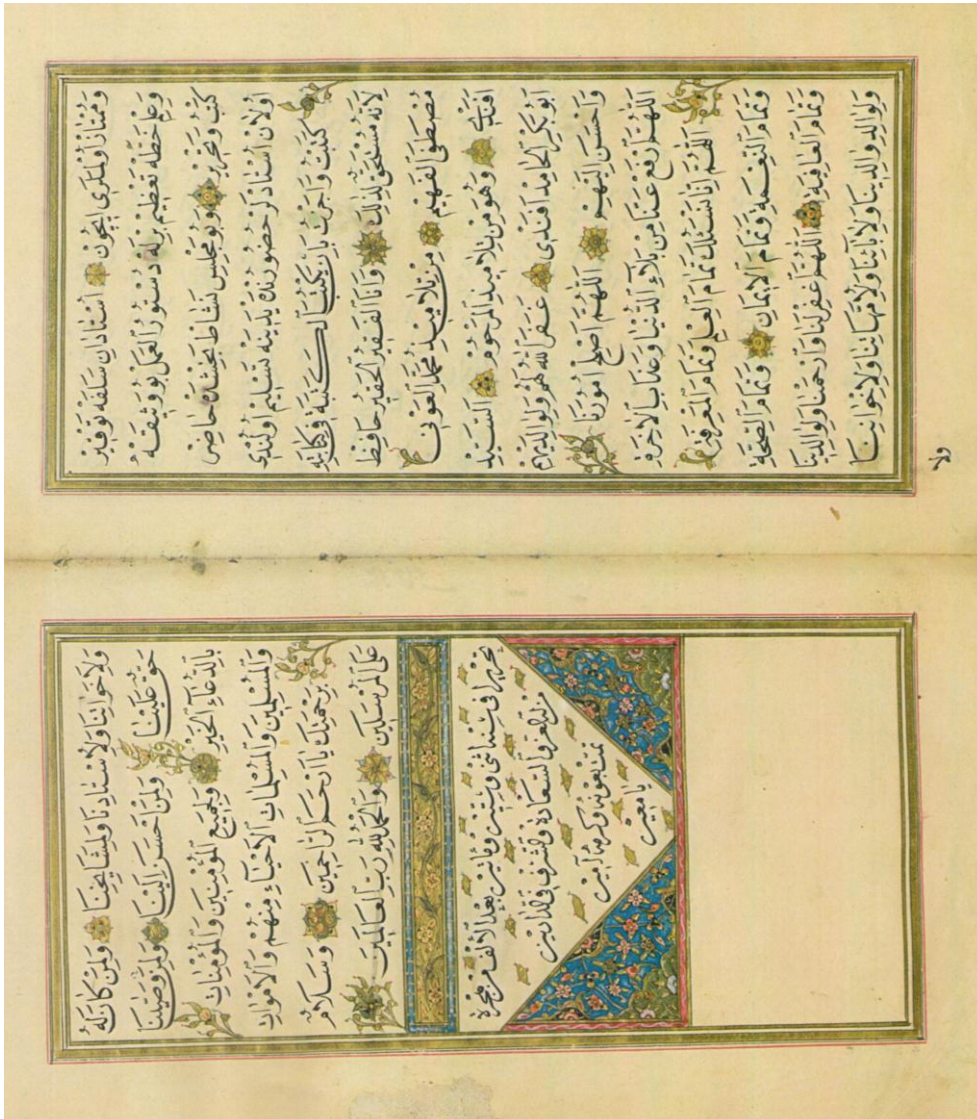

Foto.11

Foto.12

ومثما زاولت ارجى ايجون * اسنادان سلكه وقيبر
 وخط خطه تعظيم زله دستورا العمل بوثيقه
 كتب وتحرير * بوثوليس نسا طابيح خاص
 اولان اسنادا ذكر حضوره يدته تسليم اولدي
 كذبت وانرت * انكنا الصك تبه وكتابه
 لانه مستحق لذاته * وانا القبه التحفة عاروظ
 مضطفي القهيم * من لا ميهن محال العوف
 اقلتم * وهو من لا ميهن الرخوم * السبند
 ابوبكر الحامد اقلدي * عقر لله وهو لول الدين
 واحسن التهمه * اللهم اصلي امورا
 اللهم زرع عكافين بلاؤ الدنيا وصا لبا لاخره
 اللهم انما تشكك تمام العلي وتما العرفه
 وتما العفصه وتما الايمان * وتما الصغرى
 وتما العاقوبه * اللهم عفر لنا وارحمنا ولوالدينا
 ولوالدنا ولدينا ولانساننا ولانساننا

ولا

ولا تحواننا ولا سنادنا ولا سناجنا * ومن كان له
 نحو علينا * ومن احسك ايتنا * ولر وصيدنا
 بالذعا الحير * ويجمع المؤمنين والمؤمنات
 والمسلمين والمسلمات الاخيار منهم والاموات
 بزحمك بالاحسن الرحين * وسكلام
 على الرنساكين * والتخليل رب العالمين
 خيرا في سناننا في وينين * وانين عباد الله من خيرة
 من لغرنا السكافة وقذف قلدانين
 تمت عوفها وكرها امين
 يا امين